

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

Možnosti preventivního působení v mateřských školách

Bakalářská práce

Autor: Ivana Myšková
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: PhDr. Václav Bělík, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Ivana Myšková

Studium: P15P0181

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Možnosti preventivního působení v mateřských školách**

Název bakalářské práce The options of preventive activities in the nursery schools

AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce pojednává o prevenci v mateřských školách. Práce se zabývá primární prevencí, vymezuje prevenci rizikového chování, seznamuje s předškolním systémem. Druhá část práce obsahuje empirické šetření menšího rozsahu. V závěru práce jsou zhodnoceny používané metody prevence a preventivní působení na mateřských školách. Použitou metodou zkoumání je rozhovor.

BRUCE, Tina. Předškolní výchova: deset principů moderní pedagogiky a jejich aplikace v praxi. Překlad Jakub Florian. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 172 s. Výchova dětí od 3 do 8 let. ISBN 80-7178-068-5. BURKOVIČOVÁ, Radmila, ed. Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání: sborník anotací příspěvků z mezinárodní vědecké konference: [Ostrava], 14.1.2010. Vyd. 1. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, katedra pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání, 2010. 91 s. ISBN 978-80-7368-771-7. EXNEROVÁ, Markéta a kol. Kočičí zahrada: rozvoj sociálních dovedností dětí v rámci prevence rizikového chování: metodika pro učitele. Dotisk 1. vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze v NLN s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. 79 stran. Učební texty. ISBN 978-80-7422-401-0. MIOVSKÝ, Michal et al. Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, ?2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7. SMOLÍKOVÁ, Kateřina. Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy. Vyd. 1. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 31 s. ISBN 80-87000-04-8.

Garantující pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Oponent: Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 5.1.2016

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce PhDr. Václava Bělíka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Ve Spomyšli dne 24. 4. 2018

Ivana Myšková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Václavu Bělíkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi věnoval při psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat svým nejbližším za trpělivost a podporu při studiu a také respondentům za jejich čas k poskytnutí rozhovorů.

ANOTACE

MYŠKOVÁ, Ivana. *Možnosti preventivního působení v mateřských školách*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. 41 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá představením možností preventivního působení v mateřských školách. V první části bakalářské práce jsou představena základní teoretická východiska, pomocí dostupné literatury jsou popsány termíny související s prevencí a předškolním vzděláváním. Poslední kapitola bakalářské práce navazuje na teoretická východiska v první části a je věnována vlastnímu výzkumnému šetření. Hlavním cílem bakalářské práce je analyzovat zkušenosti učitelek s preventivním působením v mateřských školách. Tento primární cíl je transformován do hlavní výzkumné otázky, ze které jsou dále stanoveny čtyři dílčí výzkumné otázky. Pro vlastní výzkumné šetření je zvolena kvalitativní výzkumná strategie, konkrétně metoda rozhovoru. Následně je provedena analýza a interpretace dat plynoucích z rozhovorů. Výsledky z provedeného výzkumného šetření mohou být přínosem nejen pro pedagogy v mateřských školách, ale i pro další pracovníky v oblasti prevence, jako jsou např. lektori programů primární prevence.

Klíčová slova: primární prevence, předškolní vzdělávání, rizikové chování, preventivní programy

ANNOTATION

MYŠKOVÁ, Ivana. *The options of preventive activities in the nursery schools*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 41 pp. Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor thesis is focusing on introducing the possibilities of preventive action in nursery schools. The first part of the thesis presents the basic theoretical basis and according to the available literature is describing the terms related to prevention and pre-school education. The last part of this Bachelor thesis builds on the theoretical statements from the first part and is dedicated to the own research. The main aim of this thesis is to analyze the experience of the pre-school teachers with the preventive action in the nurseries. This principal objective is transformed into a major research question, which is further defined by another four partial questions. The method chosen for the research is the qualitative research strategy, specifically the method of interviewing. The data collected during the interviews are subsequently analyzed and interpreted. The outcomes of this research might be useful not only for the pre-school teachers but also for people working in the preventive program, such as lecturers of the primary prevention programs.

Keywords: Primary prevention, pre-school education, dangerous behavior, preventive programs

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

OBSAH

Úvod	9
1 Vymezení problematiky předškolního vzdělávání	11
1.1 Význam hry v předškolním vzdělávání	13
1.2 Prožitkové učení a prosociálnost v předškolním vzdělávání	14
1.3 Význam příběhu v předškolním vzdělávání	15
1.4 Rodina jako důležitý prvek socializace	17
2 Prevence rizikového chování.....	22
2.1 Rizikové chování v mateřských školách	24
2.2 Formy prevence rizikového chování	25
3 Vlastní výzkumné šetření	30
3.1 Cíl práce a výzkumné otázky.....	30
3.2 Zvolený druh a metoda výzkumného šetření.....	32
3.3 Charakteristika zkoumaného souboru	33
3.4 Výsledky šetření, prezentace výsledků.....	34
3.5 Závěr výzkumného šetření.....	38
Závěr	42
Seznam použitých zdrojů	44
Seznam tabulek	48
Seznam příloh.....	49

ÚVOD

Prevence nebo také preventivní působení jsou pojmy, které kolem sebe často slýcháme, ať už jsme odborníky nebo laiky v této oblasti. S prevencí se setkáváme v každodenním životě, nejčastěji ji máme spojenou se zdravotnickými obory. Tato bakalářská práce ale nese název Možnosti preventivního působení v mateřských školách a věnuje se tedy prevenci z pohledu pedagogiky. Je rozdělena do dvou hlavních částí. První část rozebírá teoreticky problematiku prevence v předškolním vzdělávání, empirická část se pak konkrétně zajímá o zkušenosti preventivního působení v mateřských školách.

Teoretická část práce je rozdělena do dvou kapitol, přičemž ta první se věnuje předškolnímu vzdělávání. Seznamuje se systémem předškolní výchovy, představuje dítě předškolního věku. Dále přibližuje Rámcový vzdělávací program, ze kterého vycházejí všechny cíle a kompetence předškolní výchovy. Snaží se popsat konkrétní činnosti, jimž se v mateřské škole věnují při výchově a vzdělávání dětí. Blíže určuje význam hry, příběhu a prosociálního chování v náplni předškolního působení. Následující kapitola rozebírá prevenci rizikového chování, snaží se ji definovat pomocí náhledů několika autorů. Konkrétně popisuje dělení prevence, seznamuje s rizikovým chováním i s tím, jak mateřské školy v prevenci rizikového chování postupují. Věnuje se právě nejčastějším možnostem, jimiž mateřské školy předcházejí vzniku rizikového chování. Kapitola popisuje význam hry v prevenci, divadelní představení s výchovným tématem, ale také konkrétní preventivní programy, realizované v mateřských školách.

Na předešlou uvedenou teoretickou část navazuje ta empirická. Její podstatou je kvalitativní výzkumná strategie, ve které je použita metoda rozhovoru s vlastními tazatelskými otázkami. Ty jsou vytvořené pomocí čtyř dílčích výzkumných otázek, které plynou z hlavní výzkumné otázky, jež vyplývá z názvu práce. Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit pohled učitelek mateřských škol na prevenci, na to jaké využívají formy preventivního působení a i na to s jakými dalšími organizacemi spolupracují. V empirické části je popsána realizace výzkumného šetření, popsán vybraný soubor respondentů a uvedeny otázky s odpověďmi šesti respondentů. Výzkumné šetření je doplněno několika tabulkami pro lepší přehlednost.

Cílem práce je seznámit s možnostmi preventivního působení v mateřských školách a přinést souhrnné informace o této problematice. Práce by mohla sloužit především pedagogům působícím v mateřských školách, kteří jsou po rodině dalšími činiteli vychovávajícími dítě a předávají mu základní postoje do života.

1 VYMEZENÍ PROBLEMATIKY PŘEDŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

V mateřské škole jsou pokládány základy celoživotního učení, a jak již řekl Robert Fulghum „*všechno co potřebuji znát, jsem se naučil v mateřské školce*“ (Fulghum, 2007, s. 14). Předškolní děti totiž dokážou již velmi dobře chápat, jak důležité je zdravé tělo i mysl a dokáží rozeznat co je rizikové chování. Při různých aktivitách v mateřské škole si už mohou uvědomit, co jejich tělu a duši škodí, a na co by si měly dát pozor. Možností, jak předcházet vzniku rizikového chování a důsledkům z něj plynoucích, je prevence. Smyslem prevence je snaha ovlivnit děti tak, aby byly vedeny ke zdravému životnímu stylu. Předcházení vzniku problémů je totiž více účinné než řešit pouze následky. Z výzkumů zaměřujících se na delikvenci a kriminalitu dětí vyplývá, že represivní řešení není dostačující a prevence rizikového chování je potřeba. Aby byla prevence účinná, měla by být dlouhodobá, systematická, interaktivní a včasná. Proto je dobré začít s preventivním působením na dítě co nejdříve, a to právě v předškolním vzdělávání.

Problematika prevence rizikového chování je předmětem zájmu několika vědních oborů, jako je například pedagogika, sociologie, psychologie, adiktologie, ale také kriminologie a další lékařské obory. Práce je zaměřena na pedagogickou oblast. V ní se spojuje několik pohledů na prevenci a tato práce přibližuje hned následující stupeň po rodinné výchově, tedy realizaci prevence v předškolní výchově. Předškolní pedagogika zaujímá své podstatné místo jako základ školního vzdělávacího systému. Důležitou publikací, věnující se předškolní výchově, je *Vzdělávání v mateřské škole*, kde autorka Eva Svobodová přibližuje školní a třídní vzdělávací program a také cíle předškolního vzdělávání. Vymezuje zde možnosti náplně činností, klíčové kompetence, dále pak úlohu a význam hry, příběhu a prosociálního chování. Podobně nahlíží na tuto problematiku Eva Opravilová v publikaci *Předškolní pedagogika*. Kniha se věnuje předškolní výchově, jejím systémům, cílům a celkově obsahu předškolního vzdělávání. Autorka definuje činnosti dítěte, důraz dává na hru, která je v předškolním vzdělávání podstatná. E. Opravilová zde nezapomíná uvést úlohu dospělého v předškolní pedagogice a každou kapitolu doprovází další náměty k zamyšlení.

V roce 2015 vyšlo druhé doplněné vydání publikace Michala Miovského a kol. *Prevence rizikového chování ve školství*, která mapuje problematiku prevence

rizikového chování ve vztahu ke školnímu prostředí. Odbornou veřejnost seznamuje tato publikace s historií a současným pojetím školské prevence rizikového chování, definuje preventivní program školy a věnuje se také evaluaci preventivních programů. V českém prostředí jsou zajímavým zdrojem, kde se prolínají témata předškolního vzdělávání s prevencí rizikového chování, časopisy *Informatorium* a *Poradce ředitelky mateřské školy*.

Základním legislativním dokumentem pro vzdělávání a pro činnost škol a dalších vzdělávacích zařízení je „Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání“ (dále jen školský zákon) a zabývá se všemi důležitými záležitostmi, nutnými k vytvoření podmínek pro vzdělávání (Křováčková, Skutil, s. 131, 2014). Podle tohoto zákona je cílem předškolního vzdělávání, tedy vzdělávání v mateřské škole, všestranný rozvoj dítěte předškolního věku. Předškolní výchova rozvíjí stránku fyzickou, psychickou i sociální a má tedy značný podíl na zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji dítěte. Vzdělávání v mateřské škole má také za cíl, aby si dítě osvojilo základní pravidla chování, základní životní hodnoty a zásady mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání také pomáhá vyrovnat nerovnosti ve vývoji dětí před vstupem do prvních tříd a vytváří základní předpoklady k dalšímu vzdělávání (Zákony pro lidi, 2018, online).

Křováčková a Skutil definují předškolní vzdělávání jako edukační proces, který probíhá v mateřských školách. Vede jej a řídí pedagog a v jeho průběhu si dítě předškolního věku rozvíjí klíčové kompetence obsažené v Rámcovém vzdělávacím programu (Křováčková, Skutil, 2014, s. 120). Jako dítě předškolního věku je myšleno dítě mezi 3. až 6. rokem. V případě odkladu školní docházky se tato hranice posouvá až na 7. rok dítěte. Podle Vágnerové „*předškolní období trvá přibližně od tří do šesti let. Konec této fáze má individuálně rozličnou časovou lokalizaci, protože není určen jen fyzickým věkem, ale hlavně sociálním mezníkem, nástupem do školy. Ten s věkem dítěte sice souvisí, ale může oscilovat v rozmezí jednoho eventuálně více let*“ (Vágnerová, 2012, s. 107).

Klíčové kompetence definuje Svobodová jako soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, hodnot a postojů, které jsou důležité pro osobní rozvoj a následné uplatnění každého člověka. Soubor kompetencí je velmi široký a předškolní pedagog by jej měl znát a ovládat, přičemž jedna kompetence by měla rozvíjet a podporovat druhou. Učitelé by s klíčovými kompetencemi měli pracovat

jako s celkem a při plánování denních činností si stanovovat konkrétně sledovatelné výstupy (Svobodová, 2010, s. 27).

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání definuje cíle vzdělávání v mateřských školách a vyčleňuje další čtyři cílové skupiny, jimiž jsou rámcové cíle, klíčové kompetence, dílčí cíle a dílčí výstupy. Kořátková přidává, že každá mateřská škola si pak dále tvoří svůj školní vzdělávací program (dále jen ŠVP), který je někde nazýván také jako školní kurikulum. Jsou zde uvedena pravidla a organizace denní práce, stručný obsah výchovně-vzdělávací práce a také koncepce jednotlivých programů pro třídy. Dále jsou v něm uvedeny informace o pracovních mateřské školy a také informace o způsobech vyhodnocování organizační práce (Kořátková, 2014 s. 119). Svobodová vymezuje rámcové cíle jako univerzální záměry předškolního vzdělávání, přičemž dílčí cíle pak sledují konkrétní záměry v dané vzdělávací oblasti. Dílčími výstupy autorka nazývá poznatky, dovednosti, hodnoty a postoje, které říkají, co všechno dítě na konci předškolního vzdělávacího úseku dokáže (Svobodová, 2010, s. 40).

Smolíková v Manuálu k přípravě školního vzdělávacího programu určuje informace, které by měl obsahovat Školní vzdělávací program, učitelský tým si pak určuje jeho strukturu i názvy jednotlivých kapitol. Je třeba si nejdříve stanovit záměry, cíle a vzdělávací proces, později je možné posuzovat jejich naplnění v evaluaci (Smolíková, 2005, s. 5). Školní vzdělávací program nastavuje také pravidla a zásady, jak pracovat se vzdělávacím obsahem a najdeme v něm několik dalších oblastí, které určují náplň činností. Další podkapitoly popisují několik okruhů, které jsou důležité jak v každodenních činnostech, tak i v oblasti preventivního působení.

Kvalitní předškolní vzdělávání se společně s rodinnou výchovou podílí na zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji dítěte a na osvojování základních pravidel chování, životních hodnot a mezilidských vztahů.

1.1 Význam hry v předškolním vzdělávání

Hra je vnímána jako smysluplná činnost, která má vedoucí postavení mezi dalšími činnostmi dítěte. Hru odborníci považují za hlavní a nepostradatelnou činnost a vysoce ji hodnotí. Je důležitá a uznávaná pro úspěšnou socializaci a rozvoj dítěte (Opravilová, 2016, s. 84). Z. Helus přidává, že dítě se hrou na sociální role učí rozvíjet

některé své pozitivní vlastnosti, připodobňuje se ke vzorům, které chce napodobit. Pokouší se napodobit situace, které reálně třeba nenastaly a dítěti přijdou důležité a přitahují ho. Hry na sociální role dovolí dítěti nahlédnout na lidi a věci z jiného hlediska – z hlediska toho, na koho si dítě hraje. Hry také umožňují kompenzovat frustrace, napomáhají fantazii. „*To vše má pro dítě a jeho vývoj mimořádný význam*“ (Helus, 2004, s. 204).

Křováčková a Skutil definují hru jako prostor umožňující osobnostní a sociální rozvoj. Hra umožňuje aktivitu, vznik a rozvoj emocí, poznání a vznik zážitků a zkušeností. Silná zkušenost ze hry může ovlivnit další postoje dětí a jejich chování v obdobných životních situacích. Děti se skrze hru mohou vžít do konkrétní role a prožít si tak zprostředkovanou životní zkušenost. Hru považujeme za důležitý prostředek vzdělávacího procesu, je využívána k aktivnímu učení (Křováčková, Skutil, 2014, s. 41). S důležitostí využití hry v předškolní výchově se setkáváme i v knize *Hra je krásnou přípravou k vážným věcem*, protože ve hře najdeme mnoho činností zrcadlící se v každodenních situacích (Hornáčková, 2014, s. 11).

V předškolním období je sice hra vedoucí činností, ale zdaleka ne jedinou. Další činnosti, kterým se pedagožky v mateřských školách věnují, jsou prožitkové učení, prosociální výchova a vyprávění příběhů. Všechny činnosti se samozřejmě prolínají, ale každá z nich se vyznačuje jinými zvláštnostmi a také jiným způsobem ovlivňuje psychické procesy v hlavách předškolních dětí.

1.2 Prožitkové učení a prosociálnost v předškolním vzdělávání

Prožitkové učení definuje Eva Svobodová jako učení, které vychází z činností a situací navozující prožitky v životě člověka. Je třeba zdůraznit, že žádná činnost dítěte se neobejde bez prožitku. Pomocí prožitkového učení tedy chceme navodit prožitek, počítáme s ním, ale nikdy nemůžeme vědět, co které dítě konkrétně prožívá. Tím, že uplatňujeme prosociální učení v předškolním vzdělávání, usilujeme o propojení složky emocionální se sociologickým a intelektuálním rozvojem. Vytváříme tedy takové podmínky prožitkového učení, aby činnosti vycházely z potřeb dětí. Tyto činnosti je pak nutné pedagogicky využít pro rozvoj dítěte ve všech oblastech. „*Prohlubování a obohacování vlastních prožitků, jejich zvládnutí a přiměřené zacházení s nimi je důležité i pro psychické zdraví dítěte do budoucnosti*“

(Svobodová, 2010, s. 109). Jak dodává autorka, prožitky dítěte nelze naplánovat. Mohou být pro dítě jak zdrojem pozitivních vzpomínek, ale také negativním zdrojem zranění, jejichž následky si pak předškolní dítě může nést po zbytek života. Je důležité, aby prožitky, které si dítě z mateřské školy odnáší, byly převážně pozitivní. Dítě by si nemělo odnášet prožitky negativní, spojené se strachem, přičemž hodně záleží na osobě pedagoga, na prostředí a na zvolených činnostech. Vlastním prožitím určité modelové situace se dítě učí komunikovat a jednat ve vztazích s ostatními ve společnosti, tedy chovat se prosociálně.

Prosociálnost definuje E. Svobodová jako pozitivní sociální chování k druhému člověku. Tímto chováním nepřináší člověk užitek pouze sobě, ale i ostatním (Svobodová, 2010, s. 119). Autorka článku *Prosociální chování v mateřské škole* Dana Tvrd'ochová shledává pro rozvoj prosociálního chování nejdůležitějším vlastní příklad učitele. Děti jsou velmi citlivé a chovají se tak, jak to vidí u školní autority učitele. Též přístup rodičů je v tomto ohledu důležitý. Prosociální chování lze také podpořit dalšími vhodnými činnostmi. K tomu se osvědčily dramatické hry, práce s příběhy a různá cvičení. Prosociální chování dále podporuje právě empatické vedení pedagoga, jeho pozitivní vzor. Důležitý je samozřejmě individuální přístup k dětem, respekt a spolupráce s rodiči (Tvrd'ochová, 2014, s. 13). Jak uvádí Z. Helus, výchovné působení na klidné soužití dětí má velký vliv a může mít dlouhodobé pozitivní důsledky (Helus, 2004, s. 203). Vacek pak doplňuje, co člověk potřebuje k tomu, aby jednal prosociálně. Dítě by mělo nejprve porozumět vnímání a chápat situace z pohledu jiné osoby. Dále dítě musí být schopné morálního úsudku a mít schopnost empatie, tzn. umět se vžít do pocitů druhého. V neposlední řadě by dítě mělo znát sociální normy a pravidla, například, že pomáhání druhým je správné (Vacek in Svobodová, 2010, s. 120).

1.3 Význam příběhu v předškolním vzdělávání

Vyprávění příběhů je podle autorky článku *Význam vyprávění příběhů* Kateřiny Jančaříkové jedním z nejstarších výchovných a vzdělávacích nástrojů rodiny a učitelů na celém světě. Studium významu vyprávění na rozvoj osobnosti se zabývá obor naratologie. Tato teorie vznikla koncem 20. století a postupně znovuobjevuje význam příběhu, vyprávění a naslouchání. Naratologie se často využívá v psychologii jako

nástroj poststresové intervence nebo jako nástroj rodinné terapie. Své nezastupitelné místo má však i v pedagogice. Pro pedagogy je narativní teorie, tedy využití vyprávění, důležité pro vzdělávání a výchovu (Jančaříková, 2012, s. 26).

Příklad si můžeme vzít od tzv. přírodních národů, které si vyprávěním příběhů předávají svou kulturu, historii i vzdělání. Sanové z Jižní Afriky mají na každou životní situaci příběh, který vychovává, chválí a trestá, pomocí něhož vzdělávají své děti. Výchovné příběhy pak pomáhají Sanům přežít i v těžkých podmínkách, protože si právě prostřednictvím příběhů předávají zkušenosti potřebné k přežití. Původní obyvatelé Austrálie zase využívají příběhy jako mapu. Své děti učí příběhy o krajině, ve které když se pak ocitnou, dokáží se orientovat a příběh je tedy takovým kompasem. „*Navahové věří, že příběhy o tom, jak by měly vypadat jejich vzájemné vztahy a jak by se měl utvářet jejich vztah k přírodě, vypráví příroda sama*“ (Ellis in Jančaříková, 2012, s. 27). Mnohé národy tedy svými příběhy vyloženě žijí, svět skutečný a imaginární od sebe neodlišují.

Jančaříková pak shrnuje, že i pro naši civilizaci mají příběhy velký význam. Vyprávění příběhů ovlivňuje vědce, vědu i vědecké objevy. Schliemann objevil Troju díky víře v příběh, Lovelock nazval svou teorii o živé planetě Gaia a inspiroval se tak starořeckou mytologií. I jev Oidipův komplex je nazván podle příběhů a vyprávění. Spojení vědy a vyprávění můžeme pozorovat i na vysokých školách, kde se ale místo termínu vyprávění příběhů, používá spíše seznámení s případovou studií. Ovšem podstata zůstává, učíme se z příběhů, které se staly a snažíme se je aplikovat dál. Vyprávění příběhů pozitivně ovlivňuje vývoj dítěte, nasloucháním, vyprávěním se rozvíjejí kognitivní schopnosti, kreativita a fantazie. Tím, že dítě v příbězích rozlišuje fakta a fikce, rozvíjí své kritické myšlení. Narativní výchova také podporuje jazykové a komunikační dovednosti, které jsou pro život nezbytné. Podle Ellise výzkumy dokazují, že děti vychovávané pomocí vyprávění příběhů, jsou více připraveny pro školu (Ellis in Jančaříková, 2012, s. 27).

Podle Jančaříkové může každé dítě vnímat stejný příběh jinak, a to jak příběh chápe, vypovídá o jeho osobnosti a zkušenostech. Dětem je možné vyprávět různé příběhy, i ty, na které nemusí být třeba zralé. Dítě si totiž z příběhu vezme to, na co je jeho mysl aktuálně nastavená a když se ocitne v situaci líčené v příběhu, může mu být příběh vodítkem. V průběhu dospívání pak bude příběhu víc a víc rozumět a může

si z něj vzít mnohem více hlubších myšlenek. Příběhy a jejich vyprávění mohou být také dobrým prostředkem socializace a jsou důležité pro rozvoj osobnosti.

Příběh, to je vlastně i pohádka, ve které můžeme najít několik základních kamenů pro další životní cestu. Jak uvádí Herman, v pohádkách je společné nevědomí, tedy něco, co je společné všem lidem na zemi, aniž by si to uvědomovali. Najdeme tam také původní uložené vzory chování, které máme uložené v paměti (archetyp matky, archetyp hrdiny). Pohádky nám dávají životní scénáře, tedy typy na plány, co dělat se svým životem. Přírovnání v pohádkách mají vždy hlubší význam, najdeme v nich symboly, kterým rozumí i velmi malé dítě a všechna moudra dokáže později vyluštit (Herman, 2013, s. 24).

Příběhy dítě prostě potřebuje a může si je hledat, i v dnešní době tak aktuálních, počítačových hrách nebo reklamách. „*Zodpovědností rodičů, učitelů a celé společnosti je výběr určitých příběhů, které budeme vyprávět, číst nebo kterým budeme společně s dětmi naslouchat*“. Je ale také důležité znát i aktuální příběhy dětí, kterými žijí. Když totiž nebudeme společně s dětmi sdílet stejné příběhy, nemusíme si rozumět a může dojít k izolaci a narušení vztahu s nimi (Jančaříková, 2012, s. 29).

1.4 Rodina jako důležitý prvek socializace

V předchozí části je zmíněna zodpovědnost rodičů, kteří jsou důležitým prvkem v působení na své předškolní dítě. Co předškolák nedostane v rodině, to mateřská škola bude jen těžko rozvíjet. Rodina je totiž základním činitelem socializace v raném dětství, má trvalý a významný vliv na vývoj a sebepojetí jedince. Primární funkcí rodiny je dle Laška ta, že již od narození ovlivňuje vývoj jedince a vytváří citové vazby. V rodině se utvářejí základní vlastnosti duševního života dítěte. Rodina je základní společenská skupina a slouží jako zprostředkující skupina mezi jedincem a společností. V rodině dítě získává důležité hodnoty, odnáší si z ní základní pojetí citů, modely chování a připravuje se tím na další život ve společnosti, které pak může dále rozvíjet mateřská škola (Lašek, 2014, str. 84).

Podle Vágnerové závisí rozvoj inteligence na dědičných dispozicích a aktuálním stavu centrální nervové soustavy, ale také na kvalitě výchovného prostředí a podmínkách pro rozvoj. Autorka zdůrazňuje, že chování výchovně zanedbaných dětí

je motivováno tendencí uspokojit aktuální potřeby. Takový vliv na dítě mají problémové typy rodin (Vágnerová, 2004, s. 592).

Děti potřebují nutně ke svému životu rodiče, kteří jim dávají lásku, ale také nastavují přiměřené hranice, a to většinou v dysfunkčních rodinách nedokáží. V dysfunkčních rodinách je ohrožena výchova dítěte, protože rodiče mají často zvýšené sklony k agresi, bývají podráždění, neosobní, nejsou ochotni řešit problémy a často kladou nepřiměřené nároky na dítě.

Typologie rodin

Příčin nefunkčnosti rodin je celá řada a není vždy možné je odhalit. Nevhodné jednání rodičů, nízká úroveň příjmů, násilí na dětech nebo naopak nadměrná péče o dítě, to vše vede k výslednému stavu výchovy, kterým může být emocionální a sociální narušenost. Podle Kozlovské vyčleňujeme čtyři typy rodinné výchovy:

1. Výchova autoritativní, trestající,
2. nadměrně pečující výchova,
3. nadměrně shovívavá výchova,
4. demokratická výchova (Kozlovská in Mühlpachr, 2008, s. 152)

Demokratická výchova

Z tohoto výčtu je pro dítě nejpříznivější demokratická výchova. Uplatňuje se zde láska rodičů, kteří berou ohledy na potřeby dítěte, mají pro něj dostatek porozumění a respektují jeho individualitu a práva. V rodině, kde je demokratická výchova, jsou na dítě přiměřené požadavky, rodiče jsou důslední a při kontrole svého dítěte nenarušují jeho sebedůvěru. Dítě vždy ví, že ho rodiče mají rádi. Demokratická výchova podporuje samostatnost, aktivitu a zvnitřňování společenských norem a hodnot. Rodiče dítě přijímají vždy. Dítě je milováno, i když selže, a rodiče mu dávají najevo, že si společně se vším poradí.

Nadměrně shovívavá výchova

Může se zdát, že nadměrně shovívavá výchova je pro dítě to pravé, protože je charakterizována láskou k dítěti, akceptací jeho potřeb. Úskalí je ale v nízkých požadavcích na dítě, slabé kontrole a přehnaném odměňování. Dítě má hodně volnosti, ale málo povinností, a není tak zvyklé brát ohledy na ostatní. Zřejmě bude mít dítě pozitivní postoje ke společnosti, ale už nebude správně chápat a přijímat společenské

normy. Také může mít problémy v rozlišování chování, jaké a kdy je správné to, a kdy zas ono chování. V dospělosti pak může mít jedinec problémy s překonáváním překážek, protože jako dítě žádné překážky řešit nemuselo.

Výchova autoritativní, trestající

Kozlovská definuje výchovu autoritativní jako výchovu, kde rodiče příliš tvrdě prosazují svou autoritu. Rodiče neberou ohledy na potřeby dítěte a nepřijímají ho takové, jaké je. V takovéto rodině se často uplatňují různé nevhodné tresty. Dítě je v neustálém ohrožení, pociťuje křivdu a bezradnost. Výchova autoritativní u dětí vyvolává vzpuru a agresi proti rodičům i úniky od požadavků společnosti (Kozlovská in Mühlpachr, 2008, s. 152).

O trestech v rodinách se ve svém článku zmiňuje i Šulová. Tresty v rodinách jsou a těžko je bude někdo odstraňovat. Jsou pohodlné, lehce navozují pořádek. Trestat smí ale jen ten, kdo denně dítěti dokazuje, že je má rád, kdo s ním prožívá smutek i smích, kdo se o něho bojí v nemoci, kdo je učí a umí mu projevovat cit (Šulová, 2014, s. 29). Pokud už dojde k trestání, pak bychom měli trestat pouze úmysl, ničení věcí kolem sebe, ale nikdy ne nešikovnost dítěte, snahu pomáhat nebo nápodobu dospěláckého chování. Je velice důležité, aby rodiče dobře zvážili, jak dítě potrestají, co mu vlastně vyčítají a jakou zodpovědnost na dítě přenášejí.

Šulová dále shledává, že když už tedy rodiče musí trestat, měli by dodržet několik zásad. Trest by měl především odpovídat věku dítěte a měl by být přiměřený jeho provinění. Trest by měl následovat hned po provinění, protože po delší době už si dítě ani nemusí uvědomit, že něco provedlo. Někdy je lepší, když rodiče dítě jen upozorní, že existuje možnost trest udělit, ale nakonec to neudělat, a naopak vše dítěti vysvětlit. Důležité je, aby rodič netrestal v afektu, i když to někdy může být složité. To, že rodiče zvládají výchovu bez trestů, souvisí s rozhodováním. Dítě, které není od útlého věku stavěno do rozhodovací pozice mezi několika možnostmi, je vedeno k rozjívenosti, pasivitě a alibismu, protože samo nikdy nic nerozhodlo. To, že se dítě dovede s rodiči dohodnout je známkou zralosti dítěte. V tom je velký výchovný základ pro vyrovnanost dítěte v dospívání, i později v samotné dospělosti (Šulová, 2014, s. 29).

Nadměrně pečující výchova

Tuto výchovu Kozlovská charakterizuje silnou láskou k dítěti a tím, že bere ohledy na jeho potřeby. Co je zde ale nežádoucí, je přehnaná starostlivost a přehnaná péče o dítě. Rodiče neumožní dítěti uplatnit samostatnost, mají na něj nízké požadavky a neustále ho kontrolují. Dokonce dítěti vybírají kamarády a z dítěte pak vyroste nesamostatný člověk, který neumí řešit životní potíže a nezvládá překonávat překážky. Z toho všeho pak vznikají frustrace a další potíže v emoční a také společenské oblasti (Kozlovská in Mühlpachr, 2008, s. 152). Jančaříková dodává, že s nadměrně pečující výchovou se setkáváme převážně u jedináčků, nebo u dětí, které měli jejich rodiče až v pozdějším věku. O své dítě tyto rodiče pečují příliš, a to se projevuje například v nadměrné ochraně dítěte před nebezpečím úrazu nebo impulzivními zásahy do vztahů v dětském kolektivu. Rodiče úzkostně vyžadují čistotnost a snaží se neprodleně uspokojovat všechny potřeby, přání a touhy svého dítěte, to vše dělají s láskou. V anglosaských zemích se setkáváme s pojmem *helicopter mother syndrom*, jež je pojmenován podle toho, že matka poletuje kolem svého dítěte jako helikoptéra (Jančaříková, 2016, s. 45). V České republice se tento pojem nepoužívá, ale příliš pečující výchovu velmi dobře vystihuje.

Jančaříková dále uvádí, že v příliš pečující výchově rodiče dětem mnohdy zakazují používat ostré nástroje, jako jsou nůžky a nože, děti na ně nesmějí ani sahat. Výsledkem těchto zákazů je potom to, že děti s takovými nástroji neumí zacházet a někdy se jich dožadují tolik, až se opravdu zraní. Dnes odborníci popisují stále se zhoršující jemnou motoriku dětí, protože náhradní vymyšlené aktivity rozvoji motoriky nepomáhají tolik, jako přirozené situace, se kterými se dřívější děti naprosto běžně setkávaly v životě. Odborníci se také shodují, že samozřejmě není dobré, když se dítě zraní. K tomu, aby se dítě nezranilo, vede dozorované používání ostrých nástrojů, nikoli jejich zákaz. Již zmíněným projevem přílišné péče je také přehnaná čistotnost. Rodiče dbají na to, aby se jejich dítě nikde neušpinilo, nebylo vystaveno alergenům a bakteriím. Svět bez bakterií by ale přece nemohl existovat. Z přehnané čistotnosti pak vznikají alergie, děti nejsou zvyklé na kontakt se zvířaty a pak z každého ojedinělého kontaktu mohou onemocnět, protože do té doby byly chráněny v „čistém“ prostředí bez bakterií. V takovémto čistě chemickém prostředí totiž nemá dětská imunita prostor se vyvíjet (Jančaříková, 2016, s. 46). Přehnaná péče škodí jak dětem, tak samotným rodičům. Rodiče mohou zažívat různé stresy, když jim

dítě začne vzdorovat, protože nechce být obletováno. Nadměrně pečující výchova je tedy kontraproduktivní, stejně jako výchova autoritativní.

Shrnutí

První kapitola přiblížila předškolní vzdělávání, definovala dítě předškolního věku a věnovala se popisu činností, které jsou při výchově v mateřské škole využívány. Významným prvkem v působení na rozvoj předškolního dítěte je samozřejmě rodina. Proto i rodině byla věnovaná část kapitoly, která zmínila dva typy rodiny, shrnula význam a nastínila možné dopady přehnané rodinné výchovy. Další kapitola se zabývá preventivním působením, jeho formami a využitím u předškolních dětí.

2 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Pojem primární prevence rizikového chování je v dnešní době velmi frekventovaný. Rizikové chování se vyskytuje stále více a pedagogové musí být na tento trend lépe připraveni a znát možné způsoby, jak tomuto chování předcházet. Problematika prevence souvisí s mnoha různými vědními obory. Národní strategie primární prevence chápe prevenci jako veškerá opatření, která směřují k předcházení a omezení jevů spojených s rizikovým chováním. Preventivním působením může být jakákoli forma výchovné, vzdělávací, zdravotní, sociální nebo jiné intervence, která směřuje právě k předcházení výskytu nějakého rizikového chování (MŠMT, 2018, online).

Bělík a Pelcák definují prevenci jako soustavu opatření, která by měla předcházet společensky nežádoucím jevům, tedy například agresivnímu chování, delikvenci nebo závislostnímu chování (Bělík a kol., 2017, s. 67). Miovský pak doplňuje, že *„prevence rizikového chování představuje nehomogenní soubor různých přístupů a intervencí, které jsou dnes obsaženy v několika různých rezortních koncepcích. Dodnes není zcela zřetelně popsána hranice mezi tím, co považujeme za tzv. školskou prevenci, zdravotnickou prevenci a prevenci kriminality.“* Primární prevence rizikového chování je tedy multidisciplinární, setkává se zde několik oborů, jako je pedagogika, psychologie, sociologie a zdravotnictví (Miovský, 2015, s. 17).

Nejčastěji se v odborné literatuře můžeme setkat s následujícím členěním prevence:

- Primární prevence,
 - Specifická primární prevence,
 - Všeobecná primární prevence,
 - Selektivní primární prevence,
 - Indikovaná primární prevence.
 - Nespecifická primární prevence.
- Sekundární prevence,
- Terciární prevence.

Jak uvádí autoři Katedry sociální patologie a sociologie Univerzity Hradec Králové, primární prevence se snaží ovlivňovat výchovu, vzdělávání a volnočasové aktivity jedince. Působí na nezasaženou populaci, snaží se předcházet rizikovému

chování, setkáváme se s ní tak především v rodině a ve škole. Miovský uvádí, že dříve docházelo k různým vysvětlením pojmu primární prevence. Proto Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) nakonec přišlo s rozdělením primární prevence na specifickou a nespecifickou formu. Jako specifickou primární prevenci rizikového chování označujeme aktivity a programy, které jsou zaměřeny na konkrétní formu rizikového chování. Za nespecifickou formu primární prevence považujeme například nabídku volnočasových aktivit (Miovský, 2015, s. 31). Tu specifickou dělíme dále na všeobecnou, selektivní a indikovanou primární prevenci. Sekundární prevence se již zaměřuje na rizikové jedince a skupiny osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou buď samotnými pachatelé trestných činů, nebo jejich oběťmi. Sekundární prevenci řeší různé poradny, krizová centra a linky telefonické pomoci. Terciární prevence se zabývá resocializací narušených osob a snaží se snížit rizika. K terciární prevenci patří pojem *harm reduction*, který vysvětlujeme, jako snížení rizik vyplývajících ze vzniklé sociální deviace (Hoferková a kol., 2017, s. 132).

Dle Národní strategie primární prevence dělíme zásady strategie prevence sociálně patologických jevů do několika oblastí. První je partnerství a společný postup v prevenci, to znamená, že Národní strategie podporuje spolupráci všech školských systémů prevence. Další zásadou je komplexnost řešení, tedy preventivní programy je nutné sestavovat komplexně, tak aby byly propojené všechny subjekty primární prevence. Kontinuita působení a systematickosti plánování je důležitou zásadou, která říká, že veškeré preventivní působení musí být dlouhodobé a systematické. Národní strategie uvádí i další zásady preventivního působení, například by se měla uplatňovat ověřená data a hodnotit efektivita působení. Strategie je koncipována tak, aby se dala hodnotit právě její realizace a účinnost, její cíle by měly být dosažitelné a hodnotitelné. Preventivní působení by mělo být dále cílené a přizpůsobené cílové skupině, mělo by mít pozitivně orientováno a důležité je také, aby mělo včasný začátek. Je tedy ideální preventivně působit již v předškolním věku, protože se v tomto věku formují názory, postoje, hodnoty a také osobnostní zaměření (Hoferková a kol., 2017, s. 134).

Rizikové chování představuje podle Bělíka a Hoferkové různé typy chování pohybující se na škále od extrémních projevů až po projevy chování hraničící s patologií. Za rizikové chování můžeme také považovat všechny projevy chování,

které samotného jedince ohrožují, ale mohou být ohrožující i pro zbytek společnosti (Bělík a kol., 2017, s. 35).

Jako prevenci rizikového chování nazýváme tedy jakékoli výchovné, vzdělávací, zdravotní a sociální působení, které vede k předcházení existence rizikového chování a k zamezení, či alespoň zmírnění projevů rizikového chování. Mezi základní typy rizikového chování řadíme záškoláctví, extrémní projevy agrese, rizikové chování při sportu nebo v dopravě, rasismus a xenofobii, negativní působení sekt, sexuálně rizikové chování a závislostní chování. Tyto typy mohou mít různé příčiny a projevy a zároveň mohou souviset s dalšími složitějšími jevy (Miovský, 2015, s. 29).

2.1 Rizikové chování v mateřských školách

V období předškolního věku na dítě působí především sociální faktor, tedy sociální prostředí, ve kterém se dítě nachází. Začleňuje se do mateřské školy, kde na něj působí i vrstevnická skupina. Ta může podle Čecha a Zvoníčkové doplňovat vzory a normy chování, kterým se dítě naučilo již během primární socializace, tedy při osvojování hodnot, norem, chování a schopností v rodině. Právě v rovině vztahů s vrstevníky nebo pak učiteli, mohou vznikat rizika. Faktorem, který se může podílet na vzniku a rozvoji rizikového chování a může se projevit až v pozdějším vývoji je nedostatečný kontakt se sociálním okolím či zájem o vrstevníky. Dle autorů se dítě učí posuzovat dobré a špatné chování díky myšlence odměn a trestů. Odměnou je upevňováno chování dobré, naopak trestem se dosahuje zániku špatného chování. Rizika mohou nastat, když dítě není přesně vedeno, dostává nejasné odpovědi a hranice mezi pozitivním a negativním chováním jsou nejasné (Čech, Zvoníčková, 2017, s. 23).

Dle Bělíka a Hoferkové je důležité dítě v předškolním věku naučit chránit si především své zdraví a „*některé věci s radostí přijímat a jiné sebevědomě odmítat (sirky, alkohol, cigarety, tablety, ostré předměty, ...)*“; (Bělík, Hoferková, 2016, s. 34). Školní preventivní program pro MŠ proto uvádí následující základní kompetence, které by si měly předškolní děti osvojit. Jedná se o kompetence podpory zdraví a zdravého životního stylu, které jsou současně i kompetence v oblasti prevence:

- vědět, co je to sebedůvěra, samostatnost, sebejistota a seberozvíjení,
- rozumět tomu, že způsob života má vliv na lidské zdraví,

- zajímat se o udržování svého těla ve zdraví, chápat, že zdraví se musí chránit, napomáhat vlastnímu zdraví pohybovými aktivitami a zdravými životními návyky,
- mít vytvořenou představu o pojmu závislost a o látkách, které ničí zdraví a zkracují život člověka,
- vědět, že kontakty s některými lidmi mohou být nebezpečné,
- znát pravidla společného soužití ve skupině,
- být kritický ke svému chování, ale i k chování druhých,
- mít a hájit vlastní názor,
- respektovat autoritu,
- vnímat lidi i s jejich odlišnostmi povahovými, tělesnými, rasovými, kulturními,
- přistupovat aktivně k problémům, snažit se je řešit,
- vědět, že je více možností řešení konfliktů,
- kontrolovat extrémní projevy svých emocí a nálad,
- umět své chování přizpůsobit sociálnímu prostředí,
- a v neposlední řadě také spoluvytvářet prostředí harmonie ve svém okolí (Svobodová, 2010, s. 48).

Pokud si děti tyto kompetence neosvojí, mohou být v pozdějším věku zasaženy různými negativními jevy ve společnosti, jako je například agresivita, nesnášenlivost, neschopnost řešit problémy, stres, sebepoškozování. Důsledkem je pak větší náchylnost k zneužívání návykových látek, k účasti na šikaně nebo například náchylnost k vandalismu a páchání násilí obecně.

2.2 Formy prevence rizikového chování

V mateřských školách se setkáváme s několika formami prevence rizikového chování. Jak již bylo výše zmíněno, nejvíce poznatků si předškolní děti odnášejí díky prožitku - ze hry, divadla, preventivního programu. Jak uvádí Bělík a Hoferková, přímo metody preventivního působení nejsou v odborné literatuře tolik rozpracovány. Následující text se proto věnuje popisu některých forem působení, které využívají prvky pedagogických, psychologických a sociologických metod. V odborné literatuře se můžeme setkat se členěním metod dle několika hledisek. Jedním z nich je dělení podle složek osobnosti, tedy kognitivní, emotivní a konativní metody. Další dělení

metod je například podle stylu působení, a to na přímé a nepřímé působení (Bělík, Hoferková, 2016, s. 56). Důležité je formou aktivizačních metod podporovat aktivní a efektivní učení a výuku. Vést děti k samostatnému způsobu vyjadřování v individuálních i skupinových diskuzích s vrstevníky i s učitelem.

Hra jako prevence

Jak již bylo výše zmíněno, hra je důležitým a zároveň nejpřirozenějším projevem předškolního dítěte. L. Šulová zmiňuje, že pocity ze hry i to co při ní dítě zažije, zůstává v jeho mysli jako vzpomínka, kterou lze opakovat a dále ji rozvíjet. Hra provází člověka během celého historického vývoje a je tak zajímavým prvkem života člověka, že se o ní zajímá několik vědních oborů, např. psychologie, pedagogika a kulturní antropologie (Šulová, 2013, s. 7). Groos chápe hru jako přípravu na činnosti, které bude dítě v životě potřebovat. Díky hře můžeme procvičovat něco, co budeme v budoucnu potřebovat, protože hra umožňuje opakování, zkoušení různých variant jako předejití selhání ve vážnějších životních situacích (Groos in Šulová, 2013, s. 7).

Šulová dále v článku popisuje hru jako významný projev životních činností dítěte, protože úzce souvisí s rozvojem poznávacích procesů jako je myšlení, vnímání a paměť. Hra ale působí na všechny složky osobnosti po celý život, převážně ale v dětství. Herní činnosti procvičují a rozvíjejí komplexnost vnímání, paměť, řečové schopnosti, fantazii. Umožňují získávání nových způsobů řešení konfliktních situací, dítě detailně poznává okolí a vše si propojuje. Hra dále poskytuje lepší sebepoznání, pochopení vlastních hodnotových žebříčků a mnohokrát přináší zpětnou vazbu, díky níž se dítěti formuje vlastní sebepojetí. Podle autorky je tedy *„hra v předškolním období vázána především na role, činnosti, pohybové aktivity, kontakt s vrstevníky. Při hře se dítě učí nenásilně chápat vztahy ve skupině, učí se vyhrávat a prohrávat, učí se přijímat pravidla, učí se vyrovnávat s tím, je-li skupinou neakceptováno, učí se obhlížet jiné strategie chování, řešení problémů, řešení konfliktů“* (Šulová, 2013, s. 12).

Hrou jsou uspokojovány i další významné potřeby, jako je potřeba sociálního kontaktu, nutnost společenského uznání a potřeba seberealizace. Rozvoj těchto všech výše zmíněných schopností a kompetencí působí jako prevence před dalšími nástrahami v životě dítěte a dokáže se samo rozhodnout, jakou cestou se vydá.

Divadelní představení s výchovným tématem

Divadelní představení by mělo vycházet ze hry a rozvíjet také dětské emoce a poznání. V divadelních představeních pro děti se názorně zachycují životní jevy a situace, se kterými se děti seznamují. Z každého takového výchovného divadélka by si děti měly odnášet ponaučení. V příběhu si děti skrz herce zažily, co je špatné a k čemu to dále vedlo, a tak by poté v reálném životě měly snáze poznat a rozlišit, co je dobré a co je hodné odsouzení. Dramatizace příběhů by měla pomoci dětem odkrývat řešení různých situací, které pak zažívají. Smyslem je snížit nežádoucí chování na základě vlastního prožitku z představení (Svobodová, 2010, s. 136).

Preventivní programy

Programy primární prevence rizikového chování jsou specifickou formou prevence a měly by splňovat několik požadavků. Pokud je nesplňují, nelze je označit za preventivní programy. V tomto ohledu můžeme jmenovat tři základní požadavky. Preventivní program by měl mít přímý vztah k určité formě rizikového chování, jeho realizace by měla být časově a prostorově ohraničena a samozřejmě by měl mít jasně definovanou cílovou skupinu, a tedy i přiřazení jedinců k určitým tématům (Miovský, 2015, s. 31). Aby byl program efektivní, dodává Nešpor další parametry:

- Program musí odpovídat věku dítěte,
- musí být interaktivní a měl by se dotýkat života dětí,
- program by měl být zaměřený na získávání kompetencí,
- měl by využívat pozitivních modelů z běžného života,
- program má být také komplexní, dlouhodobý a flexibilní,
- měl by se věnovat také relaxačním technikám a měl by nabízet účinné strategie.

Důležitým parametrem je také spolupráce s dalšími institucemi (Nešpor in Bělík, Hoferková, 2016, s. 28). Z tohoto výčtu tedy usuzujeme, že aby byla prevence účinná, musí být dlouhodobá, koordinovaná a mít systém. Bělík a Hoferková dále uvádí, že preventivní působení by mělo být zaměřeno komplexně na všechny projevy rizikového chování a mělo by se s ním začít již v nízkém věku dětí, z pohledu pedagogického tedy již v mateřských školách. V preventivním působení nesmíme opomenout úlohu pedagogů, kteří mají předávat informace a dovednosti usnadňující odolávat negativním vlivům ve společnosti (Bělík, Hoferková, 2016, s. 30).

Jak autoři v publikaci *Možnosti prevence rizikového chování dětí* shrnují, programy primární prevence jsou založeny především na spolupráci dětí, podpoře dobrých vztahů a dbají na ohleduplnost k ostatním lidem. Cílem programů je prevence negativních jevů ve skupině dětí. Programy se snaží posilovat kamarádké vztahy, působí proti dětské kriminalitě, upevňují autoritu dospělé osoby a podporují vzájemný respekt a toleranci (Čech, Zvoníčková, 2017, s. 42).

Preventivní program sdružení Institut Filia

Jak ve svém článku uvádí Těthalová, prevenci formou pohádky využívá ve svých programech pro mateřské školy i občanské sdružení Institut Filia. Vytvořili soubor pohádek, o kterých si s dětmi povídají. Například pohádka o pejskovi-voříškovi, která je zaměřená na prevenci drogové závislosti nebo pohádka O dvou dracích - Zdraví a Nemoci, kde se děti dozvědí, co je to zdraví, že má složku tělesnou, psychickou a sociální a že nejde jen o absenci nemoci. Zástupce sdružení je přesvědčená, že když děti „chytnou“ v předškolním věku, je jejich postoj ke drogám zatím neutrální a protidrogová prevence je tedy možná již v mateřské škole. Nemusí tak děti vychovávat proti něčemu, co už vyzkoušely, ale může je přirozeně nasměrovat ke zdravému životnímu stylu (Těthalová, 2011, s. 21).

Preventivní program městské policie

Městská policie z většiny okresních měst si pro předškolní děti připravuje besedy a povídání, kde se děti mohou interaktivně zapojit. Děti také mohou vyjádřit své zkušenosti a názory k danému tématu a připojit se k vedoucím programu. Celý program je přizpůsoben věku dětí, obsahuje nejen informace a fakta, ale právě i aktivity vztahující se k prevenci rizikového chování. Smyslem je předání informací, díky nimž budou mít děti znalosti potřebné k tomu, aby se rizikovému způsobu života a rizikovému chování obecně vyhnuly a aby si tyto znalosti uchovaly do budoucna.

Centrum zdraví a bezpečí

Prevenci se můžeme věnovat teoreticky, mnohdy ale samotná teorie nestačí a je potřeba ji přenést do praxe. Jen tak mají děti šanci vrýt si do paměti základní návyky chování. Právě z tohoto důvodu připravila Asociace Záchraný kruh koncept tzv. Centra zdraví a bezpečí, jehož posláním má být prevence rizik prostřednictvím vzdělávacích a výchovných aktivit. Na webových stránkách Záchraného kruhu jsou

uvedeny základní cíle a myšlenky tohoto projektu. V Centru by měly být realizovány činnosti vedoucí k ochraně zdraví, života a životního prostředí. Projekt si klade za cíl zajistit praktické vzdělávání v oblasti běžných i mimořádných rizik nejen dětí z mateřských, základních a středních škol ale také vzdělávání pedagogů. Centrum zdraví a bezpečí má sloužit jako preventivní městečko, které žáky připraví na možné rizikové situace (Záchranný kruh, 2018, online).

Shrnutí

Teoretická část zmapovala problematiku předškolního vzdělávání, seznámila se Školním vzdělávacím programem i s tím, čemu se tento program věnuje. Obsahem ŠVP jsou také cíle a kompetence, které by mělo dítě v předškolním věku zvládnout. Pokud tyto kompetence nenaplní, může snadněji propadnout rizikovému chování a inklinovat k nežádoucím jevům ve společnosti. Možností a forem, jak preventivně působit je mnoho, ve výzkumném šetření se proto práce zaměřila konkrétně na učitelky v mateřských školách, které přispěly svými zkušenostmi o tom, co považují za ty nejlepší možnosti.

3 VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Cílem teoretické části bylo pomocí dostupné literatury zmapovat problematiku prevence v mateřských školách. Výzkumné šetření, které bylo k této práci provedeno, se zaměřuje na to, jak učitelky v mateřských školách vnímají prevenci, co jim přijde správné a co naopak ne. Šetření zkoumalo, jak pedagožky vidí současné pojetí prevence v mateřských školách, jaké formy preventivního působení využívají a jakým konkrétním tématům prevence se věnují. Jaká forma prevence je podle učitelek z mateřských škol ta nejlepší, co dnešním dětem chybí a také jaké hodnoty by se měly dětem předávat, aby z nich vyrostli spokojení a úspěšní jedinci.

3.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumné části bylo zjistit, jaká jsou východiska preventivního působení v mateřských školách. Představený hlavní cíl bakalářské práce je proměněn do hlavní výzkumné otázky – Jaké jsou možnosti preventivního působení v mateřských školách. Výzkumnou otázkou je podle Hendla ústřední otázka, kterou je potřeba zodpovědět, abychom dosáhli cíle. Výzkumné otázky lze doplňovat i během výzkumného šetření, vlastní základní cíl je ale nutné určit předem. Výzkumná otázka se týká procesu, který bude zkoumán (Hendl, 2008, s. 143).

Z hlavní výzkumné otázky byly odvozeny čtyři dílčí výzkumné otázky (dále jen DVO):

- DVO I.: Jaké jsou formy prevence podle potřeb současného předškoláka na rozdíl od minulých období?
- DVO II.: Má primární prevence v mateřských školách význam a smysl?
- DVO III.: Jak vypadá primární prevence v mateřských školách?
- DVO IV.: Spolupracují mateřské školy při realizaci prevence i s jinými organizacemi?

Tabulka 1: Transformace DVO do tazatelských otázek

Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Tazatelské otázky (TO)
HVO I.: Jaké jsou možnosti preventivního působení v mateřských školách?	DVO I.: Jaká je úloha mateřské školy podle potřeb současného předškoláka na rozdíl od minulých období?	TO I.: Popište prosím Vaši pozici a dřívější praxi.
		TO II.: Jak vidíte současnou mateřskou školu? Její záměr, cíle, specifika?
		TO III.: Jak byste charakterizovala dítě předškolního věku? S jakými problémy se potýká?
		TO IV.: Co by podle Vás pomohlo kvalitnější realizaci prevence rizikového chování v mateřských školách?
	DVO II.: Má primární prevence v mateřských školách význam a smysl?	TO V.: Co se v oblasti prevence rizikového chování za dobu Vaší praxe změnilo?
		TO VI.: Co si myslíte o prevenci rizikového chování v mateřské škole? Jaká je důležitá?
		TO VII.: Jakou formu prevence rizikového

		chování preferujete Vy? Co Vám dává smysl?
	DVO III.: Jak vypadá primární prevence v mateřských školách?	TO VIII.: Jak to konkrétně chodí u Vás v mateřské škole?
		TO IX.: Jak je u Vás prevence rizikového chování realizována? Máte zpětnou vazbu?
		TO X.: Jakým tématům se v oblasti prevence rizikového chování věnujete?
	DVO IV.: Spolupracují mateřské školy při realizaci prevence i s jinými organizacemi?	TO XI.: S jakými organizacemi/ institucemi při realizaci prevence spolupracujete?

Dílčí výzkumné otázky byly následně transformovány do tazatelských otázek (TO) a ty byly pokládány v rozhovorech vybraným pedagožkám.

3.2 Zvolený druh a metoda výzkumného šetření

Pro vlastní výzkumné šetření je zvolena kvalitativní výzkumná metoda strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Hendl uvádí, že strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami je složen ze sledu pozorně formulovaných otázek, na něž mají respondenti odpovědět. Tato forma rozhovoru se používá, když je nutné snížit množství kladených otázek. Minimalizuje se tím pravděpodobnost, že se získaná data z jednotlivých rozhovorů budou znatelně lišit (Hendl, 2008, s. 173). Jsem přesvědčena, že s ohledem na téma bakalářské práce je zvolená kvalitativní výzkumná metoda vhodnější než výzkumná metoda kvantitativní. Ta sice podává informace od daleko většího počtu respondentů, ale ti místo toho, aby popsali konkrétně

své myšlenky, jsou omezeni na volbu z nabízených možností. Disman definuje kvalitativní výzkumnou metodu, jako „*strategii, která sbírá všechna data a snahou je nalézt struktury, čímž se liší od kvantitativní výzkumné strategie, založené na sbírání dat, která jsou nezbytná k testování stanovených hypotéz*“. Výzkumník pak nalézá podstatné struktury ve všech odpovědích. Snaží se tak dojít ke shromáždění všech potřebných dat od respondentů. Na dotazovaných je rozhodnutí, jaké informace sdělí, popřípadě zamlčí. Kvalitativní výzkum je ve zkratce šetření bez čísel, které interpretuje sociální realitu (Disman, 2007, s. 285).

Hendl ve své knize uvádí, že nejvíce jsou kvalitativnímu výzkumnému šetření vytýkány výsledky představující sbírku subjektivních dojmů. Informace, které jsou na základě kvalitativního výzkumného šetření získány, nemusí být použitelné na populaci a do jiného prostředí (Hendl, 2008, s. 50).

Ve strukturovaném rozhovoru bylo pevně dáno jedenáct otázek, z nichž jedna byla určena k identifikaci respondenta. Šetření proběhlo v měsíci březnu mezi pedagožkami z mateřských škol.

3.3 Charakteristika zkoumaného souboru

Výběr účastníků pro kvalitativní výzkumné šetření byl záměrný, dovolil výzkumníkovi vyhledat dotazované, podle určitého stanoveného kritéria. V rámci kvalitativního výzkumného šetření bylo osloveno šest respondentek, které mají víc než dvacetiletou praxi a práce s dětmi a jejich výchova je pro ně každodenní rutinou. K zodpovězení otázek byly provedeny tři přímé rozhovory a tři přes elektronickou poštu. V příloze A. je uvedena ukázka přepisu jednoho z přímých rozhovorů. U všech dotazovaných byly první otázkou zaznamenány základní informace pro identifikaci a zařazení respondentek a jsou uvedeny v tabulce 2.

Tabulka 2: Základní údaje o respondentech

Pohlaví	Pozice	Velikost MŠ	Praxe (léta)
Žena	Ředitelka	6 tříd	29
Žena	Ředitelka	3 třídy	42
Žena	Ředitelka	1 třída	28
Žena	Ředitelka	4 třídy	29
Žena	Ředitelka	1 třída	29
Žena	Učitelka	1 třída	20

Všem dotazovaným bylo před uskutečněním rozhovoru představeno téma bakalářské práce i její účel. Respondentky byly poučeny o anonymitě a o tom, že přepis z uskutečněných rozhovorů bude použit výhradně pro účely bakalářské práce. Získané odpovědi ze strukturovaných rozhovorů jsou prezentované v další části.

3.4 Výsledky šetření, prezentace výsledků

Výsledky šetření jsou prezentovány pomocí odpovědí na dílčí výzkumné otázky. Nejdříve jsou samostatně popsány cíle, které měly DVO zjistit a následně je pod každou dílčí otázkou její resumé. To vše je shrnuto na konci kapitoly do tabulky výsledků.

Dílčí výzkumná otázka I.

DVO I. měla za cíl zjistit, jaká je úloha mateřské školy, podle potřeb současného předškoláka na rozdíl od minulých období. V rámci DVO I. byly využity čtyři tazatelské otázky (TO), TO II. – TO V. TO II. měla objasnit, jak učitelky vidí současnou mateřskou školu, její záměry, cíle a specifika. To, jak pedagožky vnímají dítě předškolního věku, bylo zjišťováno pomocí TO III. TO IV. byla zaměřena na budoucí realizace prevence v mateřských školách. Skutečnost, zda a co se v oblasti preventivního působení za dobu praxe respondentek změnilo, zjišťovala TO V.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky I.

Respondentky se shodují na úloze mateřské školy. Současná MŠ zajišťuje předškolní výchovu a vzdělávání, doplňuje výchovu rodinnou a obohacuje denní program. Všechny záměry, cíle a specifika má každá MŠ uvedena v Školním vzdělávacím programu. Základem současné mateřské školy je podporovat pozitivní vztahy mezi dětmi navzájem, mezi dětmi a dospělými a obecně ke všemu živému. V dopovědích se také často odráželo aktuální nařízení MŠMT, a to docházka 2letých dětí do mateřské školy. Respondentky shodně odpovídaly, že takhle malé děti mohou narušit právě zmíněné záměry, cíle a specifika vzdělávání předškolních dětí (3–6 let) a tedy současné formy preventivního působení. Tímto „trendem“ se podle jejich odpovědí zásadně mění celkové pojetí a koncepce MŠ, kdy by na úkor předškolních dětí, měla mateřská škola nahrazovat matku a vzdělávat a vyučovat současně dvouleté a sedmileté děti (v případě odkladu školní docházky) v jedné třídě.

Děti bývají na vstup do MŠ často nepřipravené, mají nedostatky v sebeobsluze, neumí si hrát, naslouchat a soustředit se. Dotazované učitelky si myslí, že problémy je dítě obkloповáno na každém kroku. Již s nástupem do mateřské školy musí dítě zvládnout nové prostředí, nové lidi a nové požadavky, které jsou na něj kladeny v rámci vzdělávacího procesu. Současné děti jsou více ovlivňovány moderními technologiemi, nedostatečně komunikují, mají sníženou slovní zásobu a logopedické vady. V dnešní době se podle respondentek děti v předškolním věku více setkávají se závažnějšími negativními jevy, které pak ovlivňují chování v pozdějším věku.

Učitelky se dále shodují, že kvalitnější realizaci prevence rizikového chování by pomohli proškolení pedagogové v oblasti prevence, dále podpora a dotace od MŠMT. Jako důležitou složku působení na děti vidí také prevenci v rodině.

Dnešní děti jsou hodně ovlivněny médií, co vidí v televizi považují za správné. Mateřské školy se tak více musí věnovat podpoře vhodného chování a dostatečně se vymezovat proti různým formám agrese. V oblasti prevence respondentky shodně hodnotí snadnější dostupnost informací, jejich kvalitu a množství. Existuje více specializovaných pracovišť, je možná spolupráce s dalšími organizacemi.

Dílčí výzkumná otázka II.

DVO II. zkoumala to, jestli má primární prevence v mateřských školách význam a smysl. K tomuto zjištění byly zadány dvě tazatelské otázky – TO VI. a TO VII. Tazatelská otázka VI. zjišťovala názor na prevenci rizikového chování v mateřských školách. To, jakou formu prevence rizikového chování respondentky preferují, následně přiblížila TO VI.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky II.

Dotazované pedagožky se shodly na tom, že prevence rizikového chování v MŠ je důležitá. Hlavní je s dětmi komunikovat v průběhu celého dne, při činnostech venku, při vycházkách. Nepřestávat vysvětlovat, co se kde může stát. Jako důležitou hodnotu vnímají zdraví, a je proto třeba vést děti ke zdravému životnímu stylu, je správné si své zdraví chránit a je potřeba se některým věcem vyhnout (oheň, ostré předměty, prášky, alkoholické nápoje).

Nejen komunikaci vidí učitelky mateřských škol jako důležitou formu prevence. Preventivně působí také formou hry, besedou, pohádkou. Děti jsou v MŠ neustále poučovány o správném chování a bezpečnosti. Využívány jsou také výchovná divadelní představení, preventivní programy Městské policie. Velice vhodnými formami jsou výchovně-vzdělávací programy – pořady, které jsou specializované na prevenci.

Dílčí výzkumná otázka III.

DVO III. se konkrétně zaměřila na realizaci prevence v mateřských školách. Díky třem tazatelským otázkám – TO VIII. Až TO X., zjišťovala přímou náplň preventivního působení. Skutečnost, jak konkrétně vypadá prevence v mateřských školách přiblížila TO VIII. TO IX. měla objasnit realizaci prevence a také to, zda mají mateřské školy zpětnou vazbu. TO X. poté zjišťovala, jakým tématům se v oblasti prevence rizikového chování mateřské školy věnují.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky III.

V mateřských školách mají zpracované Preventivní programy, snaží se dětem vše vysvětlovat a ukazovat hravou formou. Správné chování procvičují i pomocí různých pracovních sešitů a knížek s příběhy, k navazování a rozvíjení kladných

vztahů. Jako důležité vnímám uvedení tvorby Pravidel společně s dětmi, která se v mateřské škole snaží všichni dodržovat během celého roku – Pravidla společného soužití a Pravidla bezpečného chování v mateřské škole (viz. Příloha B a C).

Preventivní působení vidí dotazované v každodenní komunikaci s dětmi. Dále jsou oblíbené Preventivní programy a výchovná divadélka, ze kterých si děti odnáší spoustu ponaučení a forma provedení je poutavá, takže si děti hodně pamatují. Konkrétně se ve školkách zaměřují na vzájemné chování mezi dětmi a dospělými. Zpětnou vazbu pak učitelky vidí v samotném chování dětí, mají ji také od rodičů nebo ze základní školy, kterou předškoláci následně navštěvují.

Témata, kterým se mateřské školy věnují, byla v odpovědích téměř totožná. V přiloženém rozhovoru (viz. Příloha A) paní učitelka konkrétně vysvětlila příklady pohádek, kde se s danými tématy setkávají a rizikové chování si vysvětlují právě v příbězích (tabulka 3).

Tabulka 3: Probíraná témata k prevenci

Téma	Příběh
Spolupráce, mezilidské vztahy	O veliké řepě, Perníková chaloupka
Nebezpečí od cizích lidí a zvířat	Červená Karkulka, O Budulínkovi
Dopravní výchova	Krtek a autíčko
Zdravý životní styl	Otesánek
Šikana a další formy násilí	O Palečkovi, Bajky
Vandalismus	Boudo, budko

Dílčí výzkumná otázka IV.

DVO IV. se věnovala poslednímu tématu, a to s kým dalším mateřské školy spolupracují při preventivním působení na předškolní děti. K tomuto byla využita poslední tazatelská otázka – TO XI. Ta konkrétně zjišťovala, s jakými organizacemi/institucemi při realizaci prevence mateřské školy spolupracují.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky IV.

Podle odpovědí respondentek, mateřské školy nejčastěji spolupracují s městskou policií, s hasiči nebo s divadly. Učitelkám se osvědčily různé návštěvy, např. beseda s panem policistou o možných nástrahách v okolí dětí, povídání s panem hasičem o chování v mimořádných situacích. Zajímavá byla i odpověď, že do mateřské školy jezdí Ambasadoři ze Vzájemné zdravotní pojišťovny, aby děti seznámili s riziky při cestování nebo při pobytu v přírodě. Dále je spolupráce uskutečňována s koordinačním orgánem dopravy BESIPem, který poskytuje různé publikace, ochranné pomůcky a další materiál. Jako instituci, se kterou MŠ spolupracují, vidí pedagožky také rodinu, takže spolupráce s rodiči je velmi vítaná.

3.5 Závěr výzkumného šetření

Z výzkumného šetření vyplývá, že současná MŠ zajišťuje předškolní výchovu a vzdělávání, doplňuje výchovu rodinnou a obohacuje denní program předškolních dětí. Respondentky připomínaly, že všechny záměry, cíle a specifika má každá MŠ uvedena v Školním vzdělávacím programu. Základním úkolem současné mateřské školy je dále podporovat pozitivní vztahy mezi dětmi navzájem, mezi dětmi a dospělými a obecně ke všemu živému. Ze šetření vyplynul ne příliš pozitivní postoj učitelek mateřských škol k aktuálnímu nařízení MŠMT, a to k docházce 2letých dětí do mateřské školy. Trend příjmu takto malých dětí do školek může narušit právě zmíněné záměry, cíle a specifika vzdělávání předškolních dětí (3–6 let) a tedy současné formy preventivního působení. Zásadně se pak změní celkové pojetí a koncepce MŠ, kdy by měla mateřská škola plně nahrazovat matku a vzdělávat a vyučovat současně dvouleté a sedmileté děti v jedné třídě.

V dnešní době bývají i 3leté děti na vstup do MŠ často nepřipravené, mají nedostatky v sebeobsluze, neumí si hrát, naslouchat a soustředit se. S nástupem do mateřské školy musí dítě zvládnout nové prostředí, nové lidi a nové požadavky, které jsou na něj kladeny v rámci vzdělávacího procesu a problémy je dítě obkloповáno na každém kroku. Například problémy plynoucí z toho, že jsou děti více ovlivňovány moderními technologiemi. Jsou zabavené televizí nebo počítačovými hrami, a to co v nich vidí, považují za správné. S rodiči nedostatečně komunikují, mají sníženou slovní zásobu a logopedické vady. V dnešní době se podle respondentek děti

v předškolním věku více setkávají se závažnějšími negativními jevy, které pak ovlivňují chování v pozdějším věku. Mateřské školy se tak více musí věnovat podpoře vhodného chování a dostatečně se vymezovat proti různým formám agrese. Ve výzkumném šetření bylo zjištěno, že učitelky vidí prevenci rizikového chování, zahájenou již v mateřské škole jako důležitou. Hlavní je s dětmi komunikovat v průběhu celého dne, při činnostech venku, při vycházkách. Nepřestávat vysvětlovat, co se kde může stát. Jako důležitou hodnotu vnímají pedagožky zdraví, a je proto třeba vést děti ke zdravému životnímu stylu. Vedou děti k tomu, co je správné, a i k tomu, že je potřeba se některým věcem vyhnout.

Nejen komunikaci vidí učitelky mateřských škol jako důležitou formu prevence. Preventivně působí také formou hry, besedou, pohádkou. Dále jsou oblíbené Preventivní programy a výchovná divadélka, ze kterých si děti odnáší spoustu ponaučení a forma provedení je poutavá, takže si děti hodně pamatují. Konkrétně se ve školkách zaměřují na vzájemné chování mezi dětmi a dospělými. Zpětnou vazbu pak učitelky vidí v samotném chování dětí, mají ji také od rodičů nebo ze základní školy, kterou předškoláci následně navštěvují. Nejčastěji se v mateřských školách věnují tématu spolupráce, mezilidským vztahům, nebezpečí od cizích lidí a zvířat, dopravní výchově, zdravému životnímu stylu, šikaně a jiným formám násilí, vandalismu.

Děti jsou v MŠ neustále poučovány o správném chování a bezpečnosti. V mateřských školách mají zpracované Preventivní programy, snaží se dětem vše vysvětlovat a ukazovat hravou formou. Správné chování procvičují i pomocí různých pracovních sešitů a knížek s příběhy, k navazování a rozvíjení kladných vztahů. Jako důležité vnímám uvedení tvorby Pravidel společně s dětmi, která se v mateřské škole snaží všichni dodržovat během celého roku – Pravidla společného soužití a Pravidla bezpečného chování v mateřské škole (viz. Příloha B a C). Podle odpovědí respondentek, mateřské školy nejčastěji spolupracují s městskou policií, s hasiči nebo s divadly. Učitelkám se osvědčily právě různé návštěvy – např. beseda s panem policistou o možných nástrahách v okolí dětí, povídání s panem hasičem o chování v mimořádných situacích. Zajímavá byla i odpověď, že do mateřské školy jezdí Ambasadoři ze Vzájemné zdravotní pojišťovny, aby děti seznámili s riziky při cestování nebo při pobytu v přírodě. Jako instituci, se kterou MŠ spolupracují, vidí pedagožky také rodinu, takže spolupráce s rodiči je velmi vítaná.

V oblasti prevence respondentky shodně hodnotí snadnější dostupnost informací, jejich kvalitu a množství. Existuje více specializovaných pracovišť, je možná spolupráce s dalšími organizacemi. Kvalitnější realizaci prevence rizikového chování by pak pomohli proškolení pedagogové v oblasti prevence, dále podpora a dotace od MŠMT. Jako důležitou složku působení na děti vidí také prevenci v rodině. Pro přehlednost a vyznačení nejdůležitějších výstupů je závěrečné shrnutí sepsáno v následující tabulce 4.

Tabulka 4: Závěrečné shrnutí výsledků

DVO	Výsledky
DVO I.: Jaká je úloha mateřské školy podle potřeb současného předškoláka na rozdíl od minulých období?	Mateřská škola má výchovnou a vzdělávací úlohu, také doplňuje výchovu rodinnou. Pedagožky se stále více setkávají s dětmi, nepřipravenými na vstup do MŠ - mají nedostatky komunikační i v sebeobsluze. Kvalitnější realizaci by pomohlo více proškolených pedagogů.
DVO II.: Má primární prevence v mateřských školách význam a smysl?	Bez prevence to v dnešní době není možné a děti by měly být na rizika upozorňovány a připravovány již v předškolní době. Smysl dává, důležitá je komunikace o všem, zdůrazňování životních hodnot, upevňování mezilidských vztahů a morálky.
DVO III.: Jak vypadá primární prevence v mateřských školách?	Prevence je zakotvena ve Školním vzdělávacím programu. S dětmi se věnují prevenci v každodenních situacích, důležitou formou preventivního působení je pro pedagožky komunikace, hra a zážitek.
DVO IV.: Spolupracují mateřské školy při realizaci prevence i s jinými organizacemi?	Mateřské školy spolupracují především s městskou policií, hasiči a divadly, která přinášejí různá výchovně-preventivní představení.

ZÁVĚR

Pojem prevence je často užíván i v běžném životě a můžeme si pod ním představit všechna různá opatření, která předcházejí nějakému nežádoucímu jevu. V této bakalářské práci byl pojem prevence vysvětlen a také byla přiblížena specifika problémů předškolního vzdělávání.

Práce byla rozdělena do dvou hlavních částí. První část teoreticky rozebrala problematiku prevence v předškolním vzdělávání, empirická část se pak konkrétně zajímala o zkušenosti s preventivním působením v mateřských školách. Teoretická část práce byla členěna do dvou kapitol, přičemž ta první se věnovala předškolnímu vzdělávání. Měla za úkol seznámit se systémem předškolní výchovy a představit dítě předškolního věku. Dále přiblížila Rámcový vzdělávací program, ze kterého vycházejí všechny cíle a kompetence předškolní výchovy. Snažila se popsat konkrétní činnosti, jimiž se v mateřské škole věnují při výchově a vzdělávání dětí. Blíže určila význam hry, příběhu a prosociálního chování v náplni předškolního působení. Následující kapitola rozebrala prevenci rizikového chování, definovala ji pomocí náhledu několika autorů. Konkrétně popsal dělení prevence, seznámila s rizikovým chováním a i s tím, jak mateřské školy v prevenci rizikového chování postupují. Ve druhé kapitole byly také popsány právě nejčastější možnosti, jimiž mateřské školy předcházejí vzniku rizikového chování. Část kapitoly přiblížila význam hry v prevenci, divadelní představení s výchovným tématem, ale také konkrétní preventivní programy, které byly realizované v mateřských školách. Zdrojem informací pro zpracování teoretické části byly ve většině případů použity odborné publikace z českého prostředí.

Na uvedenou teoretickou část navázala ta empirická. V té byla popsána realizace výzkumného šetření, popsán vybraný soubor respondentů a uvedeny otázky s odpověďmi šesti respondentek. Pro vlastní výzkumné šetření byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, konkrétně metoda strukturovaného rozhovoru s vlastními vytvořenými tazatelskými otázkami. Rozhovory byly realizovány se šesti respondentkami buď přímo, nebo pomocí emailové korespondence. Výzkumné šetření bylo pro lepší přehlednost doplněno několika tabulkami. Výzkumné šetření přineslo pohled učitelek mateřských škol na prevenci, na to jaké využívají formy preventivního působení a i na to s jakými dalšími organizacemi spolupracují. V závěru práce byla provedena analýza šetření, prezentace výsledků jednotlivých dílčích výzkumných otázek a také závěrečné shrnutí výzkumného šetření.

Hlavním cílem práce bylo seznámit s možnostmi preventivního působení v mateřských školách a přinést souhrnné informace o této problematice. Tento hlavní cíl byl transformován do hlavní výzkumné otázky, ze které byly vytvořeny čtyři dílčí výzkumné otázky. Dotazované respondentky se v odpovědích shodovaly. Některé byly sdílnější a poskytly více informací ohledně probírané oblasti. Stanovený cíl bakalářské práce se díky zhodnocení dílčích výzkumných otázek podařilo naplnit.

Práce by mohla sloužit především pedagogům působícím v mateřských školách, kteří jsou po rodině dalšími činiteli vychovávajícími dítě a předávají mu základní postoje do života.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

BĚLÍK, Václav a Stanislava HOFERKOVÁ. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů*. Brno: Tribun EU, 2016, 141 s. ISBN 978-80-263-1015-0.

BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). 120 s. ISBN 978-80-271-0599-1.

BRUCE, Tina. *Předškolní výchova: deset principů moderní pedagogiky a jejich aplikace v praxi*. Praha: Portál, 1996. Výchova dětí od 3 do 8 let. 172 s. ISBN 80-7178-068-5.

ČECH, Ondřej a Nicole ZVONÍČKOVÁ. *Možnosti prevence rizikového chování dětí*. České Budějovice: Theia-krizové centrum, 2017. 72 s. ISBN 978-80-904854-5-7.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 374 s. ISBN 978-80-246-1966-8.

FULGHUM, Robert. *Všechno, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil v mateřské školce*. Vyd. 7., rozš. 2. Praha: Argo, 2007. 205 s. ISBN 978-80-7203-935-7.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2010, 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004. Pedagogická praxe, 228 s. ISBN 80-7178-888-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOFERKOVÁ, Stanislava, Blahoslav KRAUS a Václav BĚLÍK. *Sociální patologie a prevence pro studenty učitelských oborů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017. 146 s. ISBN 978-80-7435-686-5.

HORNÁČKOVÁ, Vladimíra. *Hra je krásnou přípravou k vážným věcem: sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí: 27.3.-28.3.2014, Hradec Králové*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 104 s. ISBN 978-80-7435-390-1.

KOŤÁTKOVÁ, Soňa. *Dítě a mateřská škola: co by měli rodiče znát, učitelé respektovat a rozvíjet*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 256 s. ISBN 978-80-247-4435-3.

KŘOVÁČKOVÁ, Blanka a Martin SKUTIL. *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 153 s. ISBN 978-80-7435-513-4.

LAŠEK, Jan. *Čtyři pohledy na rodinu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 112 s. ISBN 978-80-7435-531-8.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015, 328 s. ISBN 978-80-7422-392-1.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 194 s. ISBN 978-80-210-4550-7.

OPRAVILOVÁ, Eva. *Předškolní pedagogika*. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada), 220 s. ISBN 978-80-247-5107-8.

SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy*. 2. vyd. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 34 s. ISBN 80-87000-01-3.

SVOBODOVÁ, Eva. *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál, 2010. 166 s. ISBN 978-80-7367-774-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová*. Vyd. 3., rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. A přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 536 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

Periodika

HERMAN, Marek. *Mystika a tajemství pohádek. PORADCE ŘEDITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY: Aktuální informace a praktické rady pro řízení mateřské školy*. Praha: FORUM, 2013, II (5). 63 s. ISSN 1804-9745.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. Význam vyprávění příběhů. *PORADCE ŘEDITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY: Aktuální informace a praktické rady pro řízení mateřské školy*. Praha: FORUM, 2012, II (2). 63 s. ISSN 1804-9745.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina. Když rodiče pečují příliš. *PORADCE ŘEDITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY: Aktuální informace a praktické rady pro řízení Mateřské školy*. 2016, V (6). ISSN 1804-9745.

ŠULOVÁ, Lenka. Význam hry a hraní v předškolním věku. *PORADCE ŘEDITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY: Aktuální informace a praktické rady pro řízení mateřské školy*. Praha: FORUM, 2013, II (5). 63 s. ISSN 1804-9745.

ŠULOVÁ, Lenka. Systém odměn a trestů ve vztahu k potřebám předškolního dítěte. *PORADCE ŘEDITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY: Aktuální informace a praktické rady pro řízení Mateřské školy*. 2014, IV (4). ISSN 1804-9745.

TĚTHALOVÁ, Marie. Protidrogová prevence začíná už ve školce. *Informatorium: časopis pro výchovu a vzdělávání dětí od 3 do 8 let v MŠ a ŠD*. Praha: PORTÁL, 2011, (1). 31 s. ISSN 1210-7506.

TVRĎOCHOVÁ, Dana. Prosociální chování v mateřské škole. *Informatorium: časopis pro výchovu a vzdělávání dětí od 3 do 8 let v MŠ a ŠD*. Praha: PORTÁL, 2014, (10). 31 s. ISSN 1210-7506.

Další zdroje

Záchranný kruh. *Centrum zdraví a bezpečí* [online]. Smartware, 2004 [cit. 2018-04-22]. Dostupné z: <http://www.zachranny-kruh.cz/nase-projekty/centrum-zdravi-a-bezpeci.html>

MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018*. Praha: MŠMT ČR, 2013, [online]. [citováno 2018-04-21]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/modules/search/index.php?plugin=3&query=Strategie%20prim%C3%A1rn%C3%AD%20prevence>

Zákony pro lidi. *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.* Praha, 2004, [online]. [citováno 2018-04-21]. Dostupný z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561?text=%C5%A1kolsk%C3%BD+z%C3%A1kon>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1.: Transformace DVO do tazatelských otázek

Tabulka 2.: Základní údaje o respondentech

Tabulka 3.: Probíraná témata k prevenci

Tabulka 4.: Závěrečné shrnutí výsledků

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A: Rozhovor

Příloha B: Pravidla společného soužití

Příloha C: Pravidla bezpečného chování v mateřské škole

Příloha A:

Rozhovor. Možnosti preventivního působení v mateřských školách

1. Popište prosím Vaši pozici, praxi.

„Jsem ve funkci ředitelky Mateřské školy 8 let, celkově moje praxe učitelky činí 29 let.“

2. Jak vidíte současnou mateřskou školu? (záměr, cíle, specifika)

„Některé MŠ se zaměřují ekologicky, jiné na jazyky nebo sport. Myslím si, že základem je podporovat pozitivní vztahy mezi dětmi navzájem, mezi dětmi a dospělými a ke všemu živému.

A na těchto základech se pak může stavět dále a zároveň se přiměřeně věnovat i uvedeným oblastem. Cíl Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy-umožňovat docházku dvouletým dětem-současné vzdělávání v mateřských školách značně komplikuje. Tyto dvouleté děti jsou většinou nesamostatné a vyžadují větší individuální přístup učitelek na úkor starších dětí. Musíme tak nahrazovat péči matky, případně jeslí, a to v budoucnu určitě přinese následky, nejen ty psychické.“

3. Jak byste charakterizovala dítě předškolního věku? S jakými problémy se potýká?

„Dle mého názoru jsou už předškolní děti velmi ovlivňovány počítači, mobily, tablety, televizním vysíláním, které často ani není pro ně určené. Někteří rodiče se svými předškoláky málo komunikují, tráví s nimi méně času než dříve a děti pak mají slabou slovní zásobu, logopedické vady, nedostatečnou důvěru se svěřováním svých pocitů. To pak ve starším věku může vést ke vzniku dalších problémů.

Jako riziko nežádoucích projevů chování dětí pozoruji i u neadekvátně ambiciózních rodičů, sociálně znevýhodněných rodin, „odkládacích rodin“, příliš mladých rodičů, kulturně odlišných rodin, rodičů-alkoholiků a jinak závislých.“

4. Co si myslíte o prevenci rizikového chování v MŠ? – Jaká je důležitá?

„Myslím si, že primární prevence je důležitá již v tomto věku vzhledem ke zvyšujícím se rizikům ve společnosti. Už malé dítě má vědět, že okolní svět skrývá také nebezpečí, a má se učit bránit se jim. Tím nebezpečím je například kriminalita,

vandalismus, záškoláctví, šikana, nebezpečí od cizích lidí nebo zvířat, gambling, alkohol, kouření a jiné závislosti. Je třeba vést děti také ke zdravému životnímu stylu. V předškolním věku je nutné dětem opakovat, že zdraví je důležitou hodnotou a že je správné ho chránit. Proto je třeba se některým věcem vyhnout (oheň, ostré předměty, tabletky, alkoholické nápoje).“

5. Jakou formu prevence rizikového chování preferujete? Co Vám dává smysl?

„Nejlépe se děti učí poznávat své emoce a správné chování a jednání pomocí příběhů a pohádek. Jako formu prevence preferujeme dramatizaci, vytváření modelových situací, prožitkové učení a kooperace.“

6. Jak to konkrétně chodí u Vás v mateřské škole?

„V naší mateřské škole jsme společně s dětmi vytvořili Pravidla společného soužití a Pravidla bezpečného chování, která se během roku snažíme dodržovat všichni, i my dospělí. Správné chování procvičujeme také pomocí úkolů v pracovních sešitech Kuliferda. Často používáme plyšové hračky nebo maňásky k navazování a rozvíjení kladných vztahů, čteme dětem tematické knihy (např.: Ferda a jeho kamarádi v Emušákově). Samozřejmě podporujeme dětská přátelství, empatické chování, ochotu starších dětí pomáhat mladším.“

7. Jak je u Vás prevence rizikového chování realizována? Máte zpětnou vazbu?

„Kromě již uvedených činností probíhajících během roku každodenně, zveme také různé návštěvy. Osvědčilo se nám povídání s policistou o možných nástrahách v okolí dětí, při výletech nebo při setkání s cizími lidmi i zvířaty. Dětem se líbila i ukázka výcviku policejního psa s informacemi o péči o domácí mazlíčky. Jindy zase pan hasič děti poutavě poučil o chování v mimořádných situacích.“

Naši školku navštívili i ambasadoři z VZP a děti hravou formou seznámili s riziky při cestování, pohybu v přírodě nebo při sportování.

Zpětnou vazbu máme od rodičů a ze sousední školy, se kterou velmi dobře spolupracujeme.“

8. Jakým tématům se v oblasti prevence rizikového chování věnujete?

„Témata, kterým se věnujeme, jsou (paní ředitelka uváděla příklady pohádek, kde si o daných tématech povídají):

Spolupráce, vztahy mezi lidmi. (O veliké řepě, Perníková chaloupka)

Nebezpečí od cizích lidí a zvířat. (O neposlušných kůzlátkách, Červená Karkulka, Smolíček Pacholíček, O Budulínkovi)

Dopravní výchova. (Krtek a autíčko)

Zdravý životní styl. (Otesánek)

Vandalismus. (Bouda, budka)

Šikana a jiné formy násilí. (O Palečkovi, Bajky)“

9. S jakými organizacemi, institucemi při realizaci prevence spolupracujete?

„Spolupracujeme s Policií, s hasiči (dobrovolnými i z Hasičského záchranného sboru), VZP, Obecním úřadem, se sousední Základní školou a zveme k nám také různá divadla.“

10. Co by podle vás pomohlo kvalitnější realizaci prevence rizikového chování v mateřské škole?

„Myslím, že stejně jako při ostatních činnostech, by i v realizaci prevence pomohl nižší počet dětí ve třídě, tedy věkové složení v jednotřídkách 3-6 let. Při docházce 2,5letých a dětí s odloženou školní docházkou současně, tedy sedmiletých, není možné věnovat se všem, jak by bylo třeba.“

11. Co se v oblasti prevence rizikového chování za dobu Vaší praxe změnilo?

„Změnu vidím v tom, že se musíme více než dříve zaměřovat na podporu vhodného a prosociálního chování a dostatečně důrazně se vymezovat proti jakýmkoli formám agrese, šikany, ústrků, posměšků a vyčleňování z kolektivu.“

Příloha B:

Pravidla společného soužití vytvořená společně s dětmi

PRAVIDLA SPOLEČNÉHO SOUŽITÍ

(VIZ TEMATICKÝ OBRAZ NA CHODBĚ)

1. Jsme zdvořilí. Při příchodu do třídy pozdravíme paní učitelku a děti. Při odchodu z mateřské školy se s nimi rozloučíme.
2. Umíme požádat druhé dítě nebo paní učitelku o pomoc, když pomoc potřebujeme.
3. Máme se rádi, jsme kamarádi.
4. Chráníme vše živé i přírodu kolem nás.
5. V ložnici se chováme tiše a ve třídě se domlouváme klidným hlasem.
6. Když jeden mluví, ostatní děti naslouchají.
7. Rádi se učíme nové věci, jsme šikovné děti.
8. Osobní věci ukládáme na své místo, které je označeno značkou. Hračky a pomůcky ukládáme na určené místo.
9. Umíme si na požádání půjčovat hračky s ostatními dětmi ve třídě.
10. Chováme se k sobě pěkně a vycházíme si vstříc.
11. Svou práci vždy dokončíme, abychom se s ní mohli i později ještě potěšit.
12. Dodržujeme hygienické návyky.
13. Chráníme životní prostředí, dbáme na pořádek a čistotu ve svém okolí.
14. Z mateřské školy si bereme domů jen to, co je naše, co jsme si přinesli z domova.

Příloha C:

Pravidla bezpečného chování v mateřské škole

PRAVIDLA BEZPEČNÉHO CHOVÁNÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE

1. Po schodech chodíme opatrně, vždy se držíme zábradlí.
2. Na židličkách se při sezení ve třídě nebo v jídelně nehoupeme.
3. Hrajeme si s ohledem na ostatní kamarády, neubližujeme si.
4. Při cvičení a jiných pohybových aktivitách posloucháme pokyny paní učitelky, abychom se nesrazily apod.
5. Do školky nenosíme nevhodné a nebezpečné předměty.
6. Na školní zahradě – na všech zařízeních- se chováme bezpečně, na co nám síly stačí.
7. Při pobytu venku, v okolí MŠ jsme obezřetní k cizím lidem, zvířatům, v dopravě při pohybu po chodnících a přecházení silnice.
8. V umývárně, při manipulaci s vodou, dáváme pozor na mokrou-kluzkou podlahu.
9. Při cestě hromadnou dopravou (do kina, divadla, na výlet) na sedačce sedíme klidně a držíme se (držadel, sedačky..)
10. V zimě se snažíme vyvarovat nástrah zimy – náledí, těžký sníh na střeších, neuklizené chodníky – výběrem jiného řešení.